

**Dankoff, Robert, Evliya Çelebi Seyahatnamesi
Okuma Sözlüğü (katkılarla İngilizceden çeviren: Semih
Tezcan), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37, İstanbul,
2004, 336 sayfa, ISBN 975-7981-23-0**

Yavuz Kartalhođlu*

Robert Dankoff ve Semih Tezcan'ın verdiği bilgilere göre Evliya Çelebi, Osmanlı devleti sınırları içinde kalan bütün topraklarda gezdiği gibi sınırların ötesine, batıda Viyana'ya, kuzeyde Kiyev'e ve Kalmık ülkesine, doğuda Tebriz'e, güneyde Habeşistan'a kadar seyahat etmiştir. O, eserinde aşağı yukarı otuz civarında dile ilişkin malzeme derlemiştir. Örnek olması bakımından Evliya'nın 17. yüzyılın ortalarında bahsettiği Ubıkça, Kaytakça, Gürcüce ve Mingrelce gibi diller, Batı bilim âleminde ancak Hammer'in Seyahatname'yi İngilizceye tercüme etmesinden sonra bilinmektedir. Bu yüzden Seyahatname sadece Türkçe ve başka diller değil, birçok alan için insanı hayretler içinde bırakan derecede zengin bir kaynaktır.

Okuma Sözlüğü; *Önsöz, Çeviri Üzerine, Bibliyografya, Giriş, Okuma Sözlüğü ve Kelime Listeleri* bölümlerinden oluşmaktadır.

Önsöz (9) kısmında Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü'nün, Dankoff'un 1991'de yayımladığı *An Evliya Çelebi Glossary* adlı eserinin Semih Tezcan'ın katkılarıyla Robert Dankoff ile birlikte Türkçeye tercüme edilmiş şekli olduğu belirtilmiştir. Burada Andreas Tietze başta olmak üzere diğer bilim adamlarının da esere katkılarından bahsedilmiştir.

Çeviri Üzerine (11-12) başlığı altında sözlüğün hazırlanış sistemi, bazı harflerin transkripsiyonu, kısaltmalar ve sözlükte sürekli kullanılan Türkçe gramer terimleriyle karşılıkları (gölge kelime = ghost word, kuranak = structure, sözne = phrase ...) yer almaktadır. Bu bölümden sonra *Bibliyografya (13-23)* kısmı gelmektedir. Burada özellikle Osmanlı Türkçesi üzerine çalışmak isteyen araştırıcılar için önemli kaynak adları yer almaktadır.

Giriş (25-27) kısmında Okuma Sözlüğü'nün, Seyahatname'de kullanılmış olan fakat Osmanlı Türkçesi metinlerinde yaygın olarak rastlanmayan ve standart sözlüklerde bulunmayan bütün kelime, deyim ve kullanım biçimlerinden oluştuğu belirtilmiştir. Burada ayrıca sözlükteki maddelerin yazım sistemi ve

* Yrd.Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, BOLU.

transkripsiyon hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Bu bölüm *Evliya'nın Söz Varlığı ve Dili Kullanışı, Kelime türetmece ve kelime çarpıltmaca, Klişeler ve serbest çeşitlemeler, Karışık deyimler, Kelimelerin yazılışı ve fonoloji, Seyahatname'de Anadolu-Rumeli Türkçesi ağızları, öteki Türk dilleri ve Seyahatname'de yeryüzü dilleri* gibi çeşitli başlıklarla devam etmektedir.

Dankoff ve Tezcan, Evliya'nın söz varlığı ile ilgili bilgi verirken onun sık sık kelime oyunu yaptığını, kendi kurallarını koyarak bunları tutarlı bir biçimde uyguladığını belirtirler. Bu özellikleri Evliya'yı hem dil yönünden hem de diğer yönlerden farklı bir yazar hâline getirmektedir. Mesela o, sıkça üçlü çokluklar yapar: *eşcârâtlar; esnâfâtlar; havâdisâtlar; ruhbânânlar... Gür-gâh, yayla-gâh, av-gâh* gibi kelimeleri türetmekte sakınca görmez. Evliya'nın *meterrise (metris), filis, şergil* gibi örneklerde s - z, l - r değişimleri yapması da ayırıcı bir özellik olarak görülmüştür. Fakat bu bence sadece Evliya'ya has ayırıcı bir özellik değildir. Çünkü bunlar Evliya'nın döneminin sözlükleri olan Parigi, Molino ve Meninski'de de -s'li biçimleri ile yer almaktadır. Evliya eserinde *berg-i hazân gibi dir dir ditremek, var kuvvetin bâzûya getirmek, veled-i pelîd, savaş-ı perhâş, küffâr-ı murdâr, matbâh-ı Keykâvûs..* gibi kendi bulduğu deyimleri sıkça kullanmıştır. O Türkçe kelimelerle Arapça ve Farsça kelimeleri karıştırarak tamlama yapmakta bir sakınca görmez: *balık-ı garîb, altun-ı Bundukânî, keçe-yi Isfahân, taş-ı siyâh...*

Evliya yazı dilini çok iyi bildiği hâlde konuşma dilini yani telaffuzu eserine yansıtmakta tereddüt etmemiştir. Evliya'nın bu yazım tarzı aynı zamanda ağız araştırmaları için de eserini çok önemli hâle getirir. Evliya eserinde Trabzon, Tokat, Diyarbakır, Bitlis, Bolu, Gördes, Maraş gibi ağızlardan ve Türkçe dışında otuz kadar dilden örnekler vermiştir.

Bu bilgilerden sonra eserin asıl kısmı olan Okuma Sözlüğü başlar. Burada kelimelerin sadece Latin harfleri ile verilmesi bence Okuma Sözlüğü'nün en eksik tarafıdır. Kelimelerin yanında Arap harfli asıl şekiller verilmiş olsaydı araştırmacılar Latin harfli yazılışlarla bunları karşılaştırma imkanı bulurdu. Mesela, 70. sayfadaki *adam arayıcısı* yapısında ilk kelimenin niçin *âdem* değil de *adam* şeklinde okunduğunu anlayamadım. Çünkü bu kelime Evliya'nın çağdaşları olan Molino, Parigi ve Meninski'nin sözlüklerinde çoğunlukla *âdem* şeklindedir. 74. sayfadaki *añıt* kelimesi Parigi'de *añgıt* şeklindedir. Yine 74. sayfadaki *ankariyye* kelimesi Meninski'de *ankariye, ankariya* şekillerindedir. Eğer sözlükte Arap harfli yazılışlar olsa idi *ankariyye* veya *ankariye* kelimesinin tek ye'li mi yoksa çift ye'li mi olduğunu daha rahat görebilirdik. 268. sayfadaki *uğrı* kelimesi Molino ve Meninski'de *oğrı* şeklindedir. Bu kelime belki iki şekilli olarak burada verilebilirdi.

Kaynakçada Osmanlı Türkçesinin en iyi sözlüğü olan Meninski vardır ama böyle bir eser hazırlanırken dönemin diğer sözlükleri olan Molino ve

Parigi'ye de bakılmalı idi. Çünkü bazen Meninski'de bulunmayan kelimelere bu iki sözlükte rastlamak mümkündür.

Okuma Sözlüğü onlarca yılın emeğidir. Seyahatname üzerinde çalışmak isteyen herkesin elinin altında bu eser mutlaka bulunmalıdır. Robert Dankoff ve Semih Tezcan'a Türklük bilimi adına şükranlarımızı sunuyoruz.